

คนกับระบบการจัดการ

Humans and Management System

ศาสตราจารย์ระพี สาคริก*

Rapee Sagarik

บทนำ

ทุกวันนี้ เราจะพบความจริงได้ว่า การจัดการ คือปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ทั่ว ๆ ไปภายในบรรยากาศของสังคม ไม่ว่าจะเรื่อง การศึกษา ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญของทุกเรื่อง สาเหตุผลไปถึงเรื่องธุรกิจ ทั้งภาครัฐและเอกชน วัฒนธรรม การเมือง หวนกลับมาถึงชุมชนท้องถิ่น หากมองเห็นภาพรวมซึ่งเป็นเป้าหมายขั้นสุดท้าย ควรเห็นได้ว่า น่าจะให้ความสำคัญโดยมุ่งไปยัง **สมดุลระหว่างคุณธรรมกับประโยชน์ทางสังคม และเศรษฐกิจ** โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรมองเห็นความจริงได้ ว่า การจัดการซึ่งมีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ย่อมนำไปสู่ความมั่นคงอันเป็นที่ปรารถนาร่วมกันในการดำเนินชีวิตของแต่ละคน

รากฐานของการจัดการ

ภายในภาพรวมซึ่งกล่าวมาแล้วทั้งหมด หากมองจากรากฐานที่อิสระ น่าจะพบความจริงได้ว่า สิ่งสำคัญที่สุดซึ่งไม่ควรมองข้าม เนื่องจากมีผลกำหนดทิศทางการนำไปสู่ความสำเร็จหรือประสบความล้มเหลว ได้แก่ **การจัดการบุคคล** เนื่องจาก **คนคือชีวิตที่มีวิญญาณและความคิดเป็นพื้นฐาน**

* อดีตรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ธรรมชาติซึ่งมีอิทธิพลเหนือกว่าชีวิตอื่น อีกทั้งมีความเป็นไปได้ทั้งสองทิศทาง

ทั้งนี้และทั้งนั้น เนื่องจากความจริงซึ่งปรากฏผลโดยการปฏิบัติจากรากฐานจิตใจตนเองของแต่ละคนได้สอนให้รู้ว่า เหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงของทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์มีโอกาสสัมผัสภายในวิถีชีวิตประจำวันคือ เงื่อนไขซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจมนุษย์ผู้ปฏิบัติอย่างเป็นธรรมชาติ

ดังนั้น การปฏิบัติจากใจจริงของแต่ละคน ซึ่งมีเหตุสืบเนื่องมาจากเงื่อนไขที่อยู่ในรากฐานจิตใจตนเอง ย่อมได้รับผลสะท้อนจากความจริงซึ่งอยู่ในใจเพื่อนมนุษย์ กลับมาทำให้รู้ความจริงที่อยู่ในใจลึกซึ่งยิ่งขึ้น ช่วยให้รู้ได้ว่ามนุษย์มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

กระบวนการเรียนรู้จากธรรมชาติ

สิ่งซึ่งกล่าวมาแล้วคือ ระบบอันเป็นธรรมชาติที่อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ ภายในวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ซึ่งอยู่และทำงานร่วมกัน ส่งผลทำให้รากฐานจิตใจของแต่ละคนมีโอกาสรู้ความจริงจากใจซึ่งกันและกันลึกซึ่งยิ่งขึ้น

แม้ว่าเงื่อนไขที่อยู่ในรากฐานจิตใจแต่ละคนนับแต่เริ่มต้นเกิดมาสู่โลก เสริมด้วยผลกระทบจากสภาพแวดล้อมเท่าที่ชีวิตผ่านพ้นมาแล้ว จะทำให้ความคิดแตกต่างกันอย่างหลากหลาย

แต่ก็ควรรู้ว่า ข้อมูลดังกล่าวคือความจริงซึ่งอยู่ในใจของแต่ละคน จึงควรยอมรับระหว่างกันและกันได้จากใจจริง ช่วยให้การดำเนินชีวิตและทำงานร่วมกันสามารถสาเหตุและผลขึ้นมาจากสภาพพื้นฐานดังกล่าวอย่างอิสระ ดังเช่นที่กล่าวกันว่า **จับเข้าคู่กันอย่างสนิทใจ**

ทำให้หยั่งรู้ความจริงได้ว่า แต่ละคนควรมีส่วนร่วมกำหนดวิถีการเรียนรู้ จากรากฐานความคิดตนเองอย่างอิสระ หรืออีกนัยหนึ่ง **จงมีความเป็นตัวของตัวเองในการทำงานร่วมกัน**

อย่างไรก็ตาม โปรดอย่ามองผิดด้านว่า **ความเป็นตัวของตัวเอง** คือการเอาแต่ใจตนเองเป็นใหญ่ ซึ่งแท้จริงแล้วคือคนลืมความจริงที่อยู่ในใจตนเอง หรืออีกนัยหนึ่งคือ **คนลืมตัว หรือ คนอวดดี** ทำให้รากฐานจิตใจขาดความเป็นธรรมชาติ ทำงานที่ไหญ่ย่อมสร้างแตกแยกขึ้นที่นั่น

ดังนั้น การดำเนินชีวิตและการทำงานร่วมกัน จากรากฐานจิตใจที่มีความเป็นตัวของตัวเอง จึงมีผลทำให้แต่ละคนรู้ความจริงจากใจตนเอง ที่มีเหตุผลสานถึงการเข้าใจซึ่งกันและกันลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ในอีกด้านหนึ่ง ย่อมมีผลชำระล้างความรู้สึกแบ่งพรรคแบ่งพวก รวมทั้งการแบ่งแยกว่า ฉันเป็นนาย เธอเป็นลูกน้อง แม้เป็นผู้ใหญ่กับเยาวชนคนรุ่นหลัง ช่วยให้รากฐานจิตใจสามารถเชื่อมโยงถึงซึ่งกันและกัน โดยที่มีความสนิทใจต่อกันมากขึ้น

จึงมีผลทำให้อยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่น และทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข เมื่อรู้สึกมีความสุข ย่อมทำให้รากฐานจิตใจแต่ละคนเปิดกว้างเข้าหากัน ดังที่กล่าวกันว่า มีความเข้าใจดีต่อกัน

กับอีกด้านหนึ่ง เมื่อรากฐานจิตใจเปิดกว้าง พลังใจอันเป็นธรรมชาติซึ่งมีอยู่แล้วภายในวิญญาณแต่ละคน ย่อมได้รับโอกาสให้ปรากฏออกมา เพื่อใช้ประโยชน์อย่างไม่มีวันหมดสิ้น หรืออีกนัยหนึ่ง ยิ่งใช้ก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้น นับเป็นการประหยัดเงินค่าใช้จ่ายได้อย่างมาก

ความหมายและความสำคัญของธรรมชาติ

ช่วงหลัง ๆ คนในสังคมไทยเริ่มเห็น ความสำคัญของธรรมชาติมากขึ้น แต่เท่าที่นำความคิดของคนเหล่านี้มาวิเคราะห์ค้นหาความจริงส่วนใหญ่ยังถูกอิทธิพลรูปแบบครอบงำภูมิปัญญามากพอสมควร จึงมักสะท้อนภาพความจริงออกมาจากใจให้รู้ว่า **ยังคงมีการมองธรรมชาติห่างจากรากฐานจิตใจตัวเอง** ส่งผลทำให้ปัญหาสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ยังไม่อาจถึงจุดปรับเปลี่ยนทิศทางใหม่

แม้ผลกระทบจากปัญหาต่าง ๆ ทำให้คนเริ่มหวนกลับมามองเห็นความสำคัญของธรรมชาติ แต่คนส่วนใหญ่ยังมองไปยังป่า ต้นไม้ และสภาพแวดล้อมซึ่งอยู่ภายนอกตนเอง

สภาพดังกล่าว จึงยังคงทำให้กระแสการเปลี่ยนแปลงไม่อาจเข้าถึงธรรมชาติซึ่งเป็นความจริง เป็นเหตุให้มีการสูญเสียสรรพสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **สูญเสียวิญญาณอันเป็นธรรมชาติ** ของคนในด้านที่ด้อยโอกาสกว่า ซึ่งถูกทำลายโดยคนในด้านที่มีโอกาสอยู่เหนือกว่า

สิ่งเหล่านี้ จึงยังคงมีผลทำให้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันทำงานร่วมกัน และมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ขาดความสุข ทั้งนี้และทั้งนั้น เนื่องจากรากฐานจิตใจระหว่างคนสองด้านห่างจากกันมากขึ้น

วิถีทางดังกล่าวมีผลนำไปสู่การเกิดปัญหาที่พอกพูนเงื่อนไขในรากฐานจิตใจเพิ่มขึ้น แทนที่จะได้รับการชำระล้างให้เบาบางลง อีกทั้งยังสามารถเข้าใจความจริงจากการสัมผัสกับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีรูปแบบอย่างหลากหลาย

กับอีกด้านหนึ่ง มีผลทำให้ขาดการข่มใจตนเอง ทำให้ปล่อยอารมณ์ไปตามกระแส โดยที่ตกเป็นทาสวัตถุซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง จึงมีผลปิดกั้นสติปัญญา อันถือเป็นธรรมชาติในอีกด้านหนึ่ง ซึ่งสภาพดังกล่าวแล้ว ส่วนใหญ่จะปรากฏเด่นชัดจากด้านที่เป็นผู้ใหญ่

ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมองได้สองด้าน

ผู้ที่นำปฏิบัติจากความจริง ช่วยให้รู้ความจริงจากทุกสิ่งได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่งแล้ว ย่อมมีรากฐานจิตใจที่อิสระ สามารถเห็นทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งปรากฏอยู่รอบด้านได้ทั้งสองด้านเสมอ

ไม่เพียงเท่านั้น ยังสามารถมองเห็นภาพรวมจากทั้งสองด้านแล้วรู้ความจริงว่า ด้านไหนคือพื้นฐานของอีกด้านหนึ่ง

ส่วนผู้ซึ่งรากฐานถูกปิดกั้นโดยอิทธิพลจากรูปวัตถุทำให้ขาดอิสระภาพ ย่อมกำหนดความคิดตนเองให้มองเห็นด้านปลายด้านเดียว ดังเช่นที่กล่าวกันว่า *มีความเห็นแก่ตัวมากกว่า*

การมองไม่เห็นต้นเหตุ หมายถึงการมองไม่เห็นความจริงซึ่งอยู่ในตนเอง จึงเน้นวิถีการมองออกจากตัวเอง มุ่งไปให้ความสำคัญกับด้านนอก หรืออีกนัยหนึ่งกล่าวว่า *ยึดติดรูปแบบ* ขาดการมองเห็นความสำคัญของจิตใจเพื่อนมนุษย์ ทำให้เกิดนิสัย *เอาแต่สั่งงานให้ลูกน้องทำตาม* ส่วนตนเองเสี่ยงไปหางานสบายหรือได้เงินพิเศษจากที่อื่น

สิ่งดังกล่าวน่าจะหมายความว่า *ขาดการเอาใจใส่เรา* หรือ *ขาดความเห็นใจผู้อื่น* เช่นที่มีร้อยกรองบทหนึ่งซึ่งเขียนไว้ในอดีตว่า

คนเห็นคนเป็นคน	นั่นแหละคน
คนเห็นคนใช่คน	ใช่คนไม่
กำเนิดคนย่อมเป็นคน	ทุกคนไป
จะแตกต่างกันได้	แต่ชั่วดี

ดังนั้น ถ้าผู้ที่มีโอกาสเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ ไม่อาจอนุรักษ์
ธรรมชาติซึ่งมีความเจริญอยู่ในใจตนเองไว้ได้ เรายังคงหวังได้ยากที่จะ
รักษาจริยธรรมและคุณธรรมของชนรุ่นหลังให้มีโอกาสเจริญเติบโตขึ้นมา
จากรากฐานตัวเองได้

ดังนั้น การอนุรักษ์ป่าเขาลำเนาไพรและต้นน้ำลำธารจึงยังคง
เป็นไปได้ยาก รังแต่ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่มีอำนาจจะมุ่งทำลายชนรุ่นหลังและ
คนผู้ด้อยโอกาสกว่าตน รับลูกกันเป็นช่วง ๆ เรื่อยมา

ส่วนอีกด้านหนึ่ง ชนรุ่นหลังและผู้ด้อยโอกาสกว่าย่อมถูกหล่อ
หลอมจิตใจให้เดินเข้าไปเป็นเหยื่อผู้ที่มาก่อน เป็นกรรมกรรมกรรมเกี่ยว
เสมีอนสายโซ่ซึ่งคล้องซึ่งกันและกันไว้อย่างปลดปล่อยออกสู่อิสราภาพได้
ยากยิ่งขึ้น

ระบบการจัดการบุคคล

คนจำนวนไม่น้อยมักเกิดความขัดแย้งระหว่างกันและกัน โดยมี
รากฐานความคิดยึดติดอยู่กับคนละชั่วดังตัวอย่างเช่น คำตอบจากคำถามที่
ว่า ไก่เกิดก่อนไข่หรือไข่เกิดก่อนไก่

ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นเพราะไม่อาจมองเห็นภาพรวมของ
ชีวิต ซึ่งมีรากฐานจิตใจตนเองร่วมกับสิ่งซึ่งอยู่ภายนอก จึงขาดความเข้าใจ
ธรรมชาติที่อยู่ในใจตน

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อต่างฝ่ายต่างหาข้อสรุปไม่ได้จึงปิดปัญหาออกไปให้
พ้นตัว โดยกล่าวว่า คือปัญหาโลกแตก ติดตามมาด้วยความรู้สึกว่าเป็นเรื่อง
น่าขบขัน

แท้จริงแล้ว ต่างฝ่ายต่างไม่สามารถมองเห็นภาพรวมซึ่งเป็น
ความจริงของธรรมชาติ อันมีวิถีการเปลี่ยนแปลงหมุนวนเป็นวัฏจักร
เพราะรากฐานความคิดตนเองยึดติดรูปแบบ

ดังนั้น ระบบซึ่งธรรมชาติได้สร้างไว้ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นสิ่งมีอยู่แล้ว ส่วนระบบที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเป็นเพียงด้านของการนำทุกสิ่งมาใช้ประโยชน์ หากรากฐานจิตใจขาดความเข้มแข็งที่จะรักษาบรรพบุรุษชาติไว้ได้ มนุษย์ย่อมนำระบบซึ่งแต่ละคนสร้างขึ้นมากับมนุษย์ด้วยกันเองให้ตกเป็นทาสตนและพรรคพวกอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก

จากเงื่อนไขที่อยู่ในรากฐานจิตใจซึ่งมีสภาพเช่นเดียวกัน จึงมีคำถามทำให้เกิดความขัดแย้งคล้ายกันว่า **ระหว่างระบบกับตัวบุคคล สิ่งใดสำคัญกว่ากัน** จึงชี้ให้เห็นความจริงได้ว่า น่าจะมีเหตุมาจากการที่รากฐานจิตใจขาดอิสรภาพด้วยกันทั้งสองฝ่าย ทั้งนี้และทั้งนั้น หากรากฐานจิตใจมีอิสระจริง ย่อมรู้ได้ชัดเจนว่า แม้จะมุ่งเน้นไปยังตัวบุคคลก็ตาม **ตนควรมั่นใจแล้วว่าบุคคลผู้นั้นมีธรรมชาติที่จะสามารถกระจายความคิดออกไปสู่มวลชนได้เองอย่างเป็นระบบ**

เช่นเดียวกับการคิดจากรากฐานซึ่งหยั่งลงสู่พื้นดินขึ้นมายังด้านบน ซึ่งคนที่มีความคิดลักษณะนี้ย่อมไม่ดูถูกของเล็ก ถึงแม้เริ่มจากสิ่งเดียว ย่อมสามารถเจริญงอกงามขยายขอบข่ายออกไปเป็นมวลชนได้เอง ไม่เช่นนั้นแล้ว การเริ่มต้นจากมวลชนคงไม่มีโอกาสที่จะทำให้เกิดความมั่นคงต่อไปในระยะยาวได้

ระบบการอยู่ร่วมกันของมนุษย์

หากเข้าใจธรรมชาติได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้รู้ว่าเหตุของการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีผลสนองตอบมนุษย์ ย่อมเกิดจากจิตวิญญาณของมนุษย์ ดังนั้นความหมายของธรรมชาติ ซึ่งควรจะให้ความสำคัญก่อนอื่น น่าจะได้แก่ **ธรรมชาติที่อยู่ในจิตวิญญาณมนุษย์เอง** ก่อนที่จะมองข้ามสิ่งนี้ไปหาธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องอื่น ๆ

มนุษย์เกิดมามีจิตสำนึกในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน โดยที่มีการจัดการอยู่ในจิตวิญญาณเป็นธรรมชาติของสังคมมาแต่เริ่มแรก ทำให้สังคมมีความมั่นคงอยู่ได้ ไม่ว่าจะเจริญก้าวหน้าไปไกลแค่ไหน

แต่สภาพดังกล่าวถูกทำลายเพราะความโลภของมนุษย์เอง นอกจากนั้น ความโลภมีอิทธิพลทำให้มนุษย์ขาดการทบทวน ดังนั้น เมื่อ

ได้รับความเดือดร้อน จึงคิดที่จะสร้างระบบการจัดการขึ้นมาใหม่ แต่การสร้างบนพื้นฐานกิเลสของมนุษย์เอง ย่อมมีผลทำให้ขาดความมั่นคง นอกจากนั้นเวลายังเป็นเครื่องพิสูจน์ให้รู้เองว่า หลังจากทำขึ้นมาแล้ว ย่อมไปได้ไม่นาน ทำให้เกิดปัญหาหนักมากยิ่งขึ้น เพราะความไม่รู้ของมนุษย์

ดังนั้น หากมองภาพรวมของระบบทั้งสองด้าน ผู้ที่มีรากฐานความคิดอิสระย่อมมองเห็นได้ว่าด้านปลายคือระบบที่เกิดจากการจัดการโดยมนุษย์ ส่วนอีกด้านหนึ่งคือด้านซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจมนุษย์ อันเกิดจากการที่มนุษย์ธรรมชาติซึ่งอยู่ในจิตวิญญาณตัวเอง ซึ่งสิ่งนี้จะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการร่วมมือร่วมใจกัน ปฏิบัติอย่างอิสระโดยไม่ถือสากันว่าใครเป็นนายใครเป็นลูกน้อง ช่วยให้ทุกคนได้รับประโยชน์ในการเสริมสร้างจิตสำนึกร่วมกัน

นอกจากนั้น จากรากฐานการปฏิบัติที่มีจิตใจอย่างอิสระร่วมกัน ย่อมมีผลกำหนดวิถีความคิดและการปฏิบัติที่มุ่งลงสู่ด้านล่าง ซึ่งเป็นด้านที่มีผลสนใจให้แต่ละคนมีโอกาสรู้ความจริง เริ่มจากความจริงที่อยู่ในใจตนเอง สานถึงความจริงซึ่งอยู่ในใจเพื่อนมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง

การจัดระบบที่มีผลทำลายวิญญาณความเป็นคน

จากช่วงที่ผ่านมาเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว ถ้าสามารถศึกษาถึงความจริงได้อย่างลึกซึ้ง น่าจะมองเห็นได้ว่า ความคิดซึ่งนำมาใช้ปฏิบัติภายในระบบการจัดการไม่ว่าการจัดการศึกษา สังคม จนถึงธุรกิจการค้า มีผลทำลายวิญญาณความเป็นคนมากกว่าการพัฒนาคนให้มีรากฐานความรักและความสามัคคีที่ยังลงสู่พื้นดินลึกซึ้งยิ่งขึ้น เนื่องจากทำให้คนยึดติดรูปแบบมากขึ้น

ทั้งนี้และทั้งนั้น ผลที่ปรากฏจากทุกแง่มุมซึ่งอยู่ในระบบการจัดการ ทำให้รากฐานคนล้มคุณค่าของชีวิตตนเองหันมารังเกียจพื้นดินมากขึ้น ยิ่งในระบบการจัดการภาคธุรกิจไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือเอกชน ซึ่งมีผลล่อใจคนให้ขึ้นไปสู่ระดับสูง มักมีแนวโน้มทำให้คนมองเห็นคุณค่าของชีวิตซึ่งควรจะเกิดจากรักพื้นดินอันถือเป็นสัจธรรมลดน้อยลงไปทุกขณะ

ตั้งจะพบว่าคนในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่หลงอยู่กับความสบายในห้องปรับอากาศ เรียกร้องรถยนต์ประจำตำแหน่งราคาแพง ๆ แข่งกันอวดความโก้หรูและแข่งกันแสดงอำนาจ จึงนิยมการสั่งการและใช้อำนาจกับคนซึ่งอยู่ระดับรองลงไปจนเป็นนิสัย

นอกจากนั้นภายในคนกลุ่มเดียวกัน ส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจว่า **การประชุมที่เป็นธรรมชาติจากใจ** ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในแต่ละคนรวมถึงสังคม เช่น การพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในครอบครัว ระหว่างเพื่อนบ้านจากความรู้สึกที่มีน้ำใจต่อกัน รวมทั้งกิจกรรมซึ่งมีการทำงานร่วมกัน อาทิเช่น การลงแขก ดำนา และเกี่ยวข้าว รวมถึงการให้สิ่งของแก่กันและกันใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

หากกลับมาพิจารณาการประชุมมุ่งไปที่ปลายเหตุซึ่งกระทำในรูปแบบมีประธาน มีกรรมการ และมีการจัดบันทึกการประชุมรวมทั้งการสรุปผล แล้วยังคิดแบบยึดติดว่าทุกคนจะต้องไปปฏิบัติ ลืมสังขรณ์ไปว่าแต่ละคนมีที่มาและความคิดไม่เหมือนกัน แทนที่จะคิดได้ว่าแต่ละคนต่างก็มีงานซึ่งตนต้องรับผิดชอบกันอยู่แล้ว

ส่วนการประชุมในรูปแบบ น่าจะเป็นเพียงเวทีซึ่งช่วยให้มีการละลายกรอบความคิดของแต่ละคนให้เข้าใจกันได้ ส่วนการที่แต่ละคนจะกลับไปปฏิบัติอย่างไรย่อมมีอิสระที่จะคิดและกำหนดวิถีปฏิบัติได้เอง

จึงมีผลทำให้สูญเสียเวลาทำงานในระดับพื้นฐานที่ช่วยให้เกิดคุณค่าทางปัญญา อีกทั้งเป็นพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างสำคัญ

ตั้งที่มีการปรารภมาแล้วในช่วงหลัง ๆ ว่า **ผู้ทำหน้าที่บริหารและการจัดการยิ่งขึ้นไปสู่ระดับสูงขึ้นไปมากใช้เวลาไปในการประชุมมากกว่าทำงานในระดับปกติอย่างเต็มที่ จึงหวังได้ยากมากที่จะมุ่งมองลงสู่ด้านล่างด้วยความจริงใจ อีกทั้งให้ความรักความเห็นใจแก่ผู้ที่อยู่ในระดับรองลงมาจนถึงระดับล่างสุด**

ทั้งนี้และทั้งนั้น หากมองภาพรวมเห็นได้ทั้งหมด น่าจะรู้ว่าเกิดจากรากฐานอันเป็นธรรมชาติถูกทำลาย ทำให้รากฐานจิตใจยึดติดรูปแบบซึ่งอยู่ด้านบนลึกซึ่งยิ่งขึ้น

สภาพดังกล่าวมีแนวโน้มขาดการถ่ายทอดความคิดซึ่งช่วยให้เข้าใจเหตุผลลงไปสู่ชนรุ่นหลังและคนระดับล่าง ดังนั้น คนส่วนใหญ่ที่เข้าไปสัมผัสกับบรรยากาศการจัดการ มักสะท้อนให้เห็นแนวโน้มได้ชัดเจน

ยิ่งขึ้นว่าจิตวิญญาณตนเองถูกกลืนโดยกระแสอิทธิพลรูปแบบสืบทอดกันมาเป็นช่วง ๆ หรือไม่ก็รู้สึกถูกกดตันทางใจจนในที่สุดอยู่ไม่ได้ ดังที่กล่าวกันว่า *คนดีอยู่ได้ยากมากขึ้น*

ดังนั้น จิตวิญญาณความเป็นคนซึ่งควรมีอิสรภาพ มักถูกรวบงำโดยสภาพดังกล่าวเป็นส่วนใหญ่ คงหาได้ยากมากขึ้นที่จะรักษาอิสรภาพภายในรากฐานจิตใจตัวเองไว้ให้ได้อย่างมั่นคง ทำให้ชีวิตคนส่วนใหญ่จำต้องตกเป็นทาสระบบนายบังคับลูกน้อง

ดังนั้น คนส่วนใหญ่จึงมักเกิดความรู้สึกว่า **ระบบการจัดการในช่วงหลัง ๆ มีผลหล่อหลอมคนให้กลายเป็นวัตถุมากขึ้น**

ผู้ที่ติดเชื่อเหล่านี้เข้าไปแล้ว ก็คือการติดยาเสพติดรูปแบบหนึ่ง ทำให้มีผลหันหลังให้กับวิถีทางซึ่งควรจะนึกถึงบุญคุณของสังคมที่ตนมีหน้าที่รับใช้ รวมถึงการรับใช้แผ่นดินถิ่นเกิดในฐานะที่แต่ละคนเกิดมาเป็นคน

คุณค่าของการพิจารณาทบทวน

เมื่อกล่าวถึงการทบทวนย่อมมีสองด้านเช่นกัน ด้านหนึ่งหมายถึงการทบทวนตนเองเพื่อค้นหาความจริง ซึ่งสิ่งนี้ธรรมชาติภายในจิตใจตนเองได้รับข้อมูลมาจากการปฏิบัติในอดีต ไม่ว่าจะผลจะปรากฏออกมาเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจก็ตาม เมื่อเข้าไปแฝงอยู่ในรากฐานความคิดย่อมเป็นความจริงในจิตวิญญาณของแต่ละคน

ขณะที่มีความต้องการใช้ประโยชน์ย่อมหวนกลับออกมาทั้งในด้านความคิดที่แสดงออกโดยการปฏิบัติ การเขียน แม้การพูด เช่นที่กล่าวกันว่า *ปฏิบัติจากความจริงที่อยู่ในใจ* รวมไปถึงการเขียนและการพูดจากธรรมชาติซึ่งอยู่ในใจตนเองด้วย การปฏิบัติจึงมีผลหล่อหลอมคนให้มีความจริงใจต่อผู้อื่น

ผู้ที่ขาดการสัมผัสกับสิ่งซึ่งตนปฏิบัติโดยตรง หากผ่านรูปวัตถุซึ่งใช้เป็นเครื่องมือ ย่อมขาดข้อมูลที่ควรจะมีอยู่ในจิตวิญญาณตนเอง คนลักษณะนี้จึงต้องอ่านตำรา เขียนจากการอ้างสิ่งโน้นสิ่งนี้ รวมทั้งพูดแก้ตัวในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งแสดงความเห็นแก้ตัวปรากฏออกมาให้รู้ไม่มากนักน้อย นอกจากนั้นยังขาดความจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์

ส่วนอีกด้านหนึ่ง ได้แก่การทบทวนสิ่งที่ปรากฏอยู่ภายนอกจิตใจ ซึ่งได้แก่การสนใจศึกษาจากเอกสารเก่า ๆ ที่มีข้อมูลรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งถูกบันทึกลงไว้ในเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย โดยที่ควรถือว่าเป็นอีกด้านหนึ่ง ซึ่งจำเป็นต้องควรให้ความสนใจเก็บสะสมไว้ด้วย

หากมองภาพรวมทั้งสองด้านจะเห็นความจริงได้ว่า ข้อมูลที่อยู่ในรากฐานจิตใจคือข้อมูลความจริงซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด ส่วนข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในเอกสารต่าง ๆ หากขาดข้อมูลที่อยู่ในจิตใจ ย่อมไม่อาจรู้ได้ลึกซึ้งถึงรากฐาน นอกจากนั้น หากมีข้อมูลอยู่ในใจอย่างลึกซึ้ง แม้ข้อมูลจากภายนอกซึ่งมีความเป็นมาก่อนที่ชีวิตของแต่ละคนจะเกิดมาสู่โลก ก็ยังสามารถหยั่งรู้ถึงความจริงได้ จึงทำให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างถูกต้อง

ระบบการจัดการที่ขาดระบบการจัดการอันเป็นธรรมชาติ

ความจริงแล้ว ระบบการจัดการเป็นสิ่งซึ่งธรรมชาติได้มอบให้มาแล้วในจิตวิญญาณของแต่ละคน แต่ การที่รากฐานจิตใจคนขาดความเข้มแข็ง หรือ ขาดความเป็นตัวของตัวเอง จึงทำให้ภูมิคุ้มกันอ่อนแอลงไปมากขึ้น คนส่วนใหญ่จึงตกเป็นเหยื่ออิทธิพลของสิ่งเสพติด แม้มองแค่จบจากสถาบันอุดมศึกษา ย่อมพบว่า ยากที่จะได้เห็นผู้ที่รอดพ้นมาจากอิทธิพลครอบงำความคิด ซึ่งควรจะยืนหยัดอยู่ได้อย่างอิสระ โดยไม่ตกเป็นทาสความคิดคนอื่น

จากภาพรวมทั้งหมดรวมถึงรายละเอียดซึ่งกล่าวมาแล้วในบทความเรื่องนี้ ผู้ที่สามารถรักษาความจริงซึ่งอยู่ในจิตวิญญาณตนเองไว้ได้อย่างชัดเจนมาตลอด น่าจะรู้ความจริงได้ว่า ปรากฏการณ์ที่สะท้อนออกมาให้เห็นได้ในช่วงหลัง ๆ ภายในกระบวนการจัดการทุกสิ่งทุกอย่าง ยิ่งระบบการจัดการศึกษาซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุด มีผลทำลายรากฐานความเป็นมนุษย์ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ทั้งนี้และทั้งนั้น เนื่องจากคนในสังคมสะท้อนความคิดและการปฏิบัติให้เห็นได้ชัดเจนว่า ส่วนใหญ่ตกอยู่ในสภาพขาดรากฐานที่เป็นความจริง ซึ่งควรจะรักษาไว้เพื่อใช้รองรับความมั่นคงของชีวิตแต่ละคนให้มั่นคงอยู่ได้ หากกลับส่งผลทำลายคุณค่าชีวิตลึกซึ้งยิ่งขึ้น

อนึ่ง บุคคลผู้สามารถรักษาความจริงซึ่งอยู่ในจิตวิญญาณตนเอง มาแต่เล็กแต่น้อยไว้ได้อย่างมั่นคง ยิ่งชีวิตเจริญเติบโตมากขึ้น ยิ่งสะท้อน การปฏิบัติตนให้เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า แสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน และใช้วาจาสุภาพอ่อนหวานกับทุกคน ยิ่งใช้กับชนรุ่นหลังและผู้ซึ่งอยู่ใน ระดับล่างอย่างเป็นธรรมชาติโดยที่ตนรู้สึกมีความสุข

การเริ่มต้นแก้ปัญหาดังกล่าว ถ้าสามารถเชื่อมโยงความคิดที่ เกี่ยวกับตัวบุคคลให้สานถึงชุมชนได้โดยมองเห็นว่าทั้งสองด้านอยู่บน รากฐานเดียวกัน แม้เริ่มต้นจากคนใดคนหนึ่ง แต่ควรสามารถรักษารากฐาน ตนเองให้ต่อสู้กับแรงกดดันของสังคมได้ จากจุดเล็ก ๆ น่าจะขยายขอบข่าย ออกไปเป็นชุมชนที่เกิดใหม่ รวมทั้งเติบโตขึ้นมาอย่างเป็นธรรมชาติ

การเจริญเติบโตขึ้นมารากรากฐานตนเองอย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งมุ่งมั่นสมาธิและความสนใจไปสู่การปฏิบัติเพื่อการเรียนรู้ความจริงซึ่งอยู่ด้านล่างเท่านั้นที่จะทำให้ปัญหาสังคมได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาสู่สภาพปกติได้

คึนระบบการจัดการสู่ธรรมชาติ

ในอดีตที่ผ่านมาหลายคนเคยคิดว่า ระบบการจัดการคือด้าน ของการใช้ประโยชน์จนกระทั่งทำให้มีการกล่าวกันว่า **สังคมไทยคือ สังคมบริโภคนิยม**

ในเมื่อทุกวันนี้ทุกเรื่องมีแต่การจัดการ เริ่มต้นตั้งแต่การจัดการ ศึกษา สืบสานมาถึงการจัดการธุรกิจและการค้า

ส่วนสังคมผู้ผลิต หากมองสู่มุมตรงข้ามคงเข้าใจว่าคือความคิดที่ อิสระ ทำให้มีการคิดริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ อย่างรู้สึกท้าทาย เนื่องจากมีรากฐาน ความเชื่อซึ่งหยั่งลงลึกซึ่งถึงสัจธรรม

ความจริงแล้ว ทั้งการบริโภคนิยมและความคิดที่อิสระทำให้มีการคิด ริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ อย่างหลากหลาย ควรมึรากฐานอยู่ในจิตวิญญาณแต่ละ คนเป็นหนึ่งเดียว

จากทิศทางการเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งอยู่บนพื้นฐานเป็น วัฏจักร มาถึงช่วงนี้ส่งผลทำให้คนเกิดความทุกข์และเครียดหนักมากขึ้น โดยเหตุที่การจัดการเท่าที่ผ่านมาแล้ว มีผลทำให้รากฐานจิตใจแต่ละคน ห่างไกลจากการรู้และเข้าใจตนเองมากขึ้น

ทุกสิ่งอยู่ที่ใจ ดังนั้น เมื่อคนส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าความเป็นคนดีคืออะไรและอยู่ที่ไหน จึงทำให้วิถีการดำเนินชีวิตขาดการกำหนดทิศทางซึ่งควรจะมีมองเห็นสัจธรรมให้มั่นใจในตนเองได้มากยิ่งขึ้น

ประสบการณ์การเรียนรู้จากธรรมชาติ

ความหมายของ **ธรรมชาติ** ที่มีเหตุมีผลสัมพันธ์กันกับวิถีชีวิตมนุษย์แต่ละคน ย่อมมีสองด้านเสมอ

ด้านหนึ่งซึ่งควรถือว่าสำคัญที่สุด น่าจะได้แก่ธรรมชาติอันเป็นความจริงซึ่งมีอยู่ในจิตวิญญาณมนุษย์มาแต่กำเนิด โดยที่รู้ว่าเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิต

กับอีกด้านหนึ่งคือธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในจิตวิญญาณเพื่อนมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าแต่ละคนจะตกอยู่ในสภาพอย่างไร แม้ผู้ที่จำเป็นต้องเป็นโจรผู้ร้ายและผู้ซึ่งขายตัวทางเพศ ซึ่งผู้ที่รู้ถึงความจริงพึงสนใจเรียนรู้จากใจจริงแทนการรู้สึกรังเกียจ เนื่องจากความรู้สึกรังเกียจสิ่งใดก็ตามย่อมอ่านได้ว่า คือ **การปฏิเสธตนเอง**

เมื่อประมาณร่วมสามปีมาแล้ว วันหนึ่งมีรายการสารคดีจากสถานีโทรทัศน์แห่งหนึ่ง ขออนุญาตมาสัมภาษณ์เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับประวัติชีวิตฉัน ซึ่งตนก็เต็มใจให้อย่างปราศจากการปิดบังใด ๆ ทั้งสิ้น

ก่อนเข้ามาภายในบ้าน เขายืนเปิดรายการอยู่หน้าประตูรั้วบ้านฉันโดยที่ตนไม่ทราบ มาทราบภายหลังจากการได้รับชมรายการแล้วว่า เขาได้พูดนำไว้ว่า ที่นี่คือบริเวณหน้าบ้านท่านศาสตราจารย์ระพี สาคริก ซึ่งอดีตเคยดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

หลังจากเข้ามาสัมภาษณ์ภายในบ้าน เขาจึงเริ่มต้นถามก่อนว่า **ขณะนี้ท่านอาจารย์เป็นอะไร?** ฉันตอบได้ทันทีและตอบจากความรู้สึกมั่นใจอันเป็นธรรมชาติและตอบด้วยความรู้สึกอ่อนน้อมว่า **ผมเป็นคนครับ**

ฉันได้ยินเสียงผู้สัมภาษณ์หัวเราะคล้ายเป็นเรื่องน่าขบขัน ตนจึงรีบกล่าวต่อไปว่า **ผมพูดจริง ๆ**

เหตุผลที่อธิบายความหมายของ “ความเป็นคน”

จากคำตอบและสิ่งซึ่งสะท้อนพฤติกรรมกลับมาจากอีกด้านหนึ่ง กระตุ้นให้ฉันชี้แจงเหตุผลต่อไปอีกว่าความเป็นคน หมายถึงมีการเรียนรู้ความจริงจากทุกสิ่งทุกอย่างภายในกระบวนการสิ่งแวดล้อม ครอบคลุมถึงระดับหนึ่งแล้ว ช่วยให้สามารถรู้ความจริงจากสิ่งที่เป็นเงื่อนไขแฝงอยู่ในรากฐานจิตใจตนเองได้ชัดเจนพอสมควร

ทั้งนี้และทั้งนั้น เนื่องจากประสบการณ์ชีวิต ซึ่งตนรักและให้ความสำคัญแก่การทำงาน มุ่งทิศทางลงสู่ระดับล่างอย่างมั่นคงมาตลอด แม้ใครจากมุมไหนของโลกจะนำรางวัลหรืออามิสรูปแบบต่าง ๆ มามอบให้ แต่ใจฉันก็ไม่ยอมตกเป็นทาสสิ่งเหล่านั้น

ช่วยให้วิถีชีวิตตนเองดำเนินมาได้อย่างอิสระรอดปากเหยี่ยวปากกาได้จนถึงขณะนี้ ซึ่งอายุฉันเองใกล้ 80 ปีเข้าไปแล้ว

การที่ยังสามารถรักษาความเป็นคนไว้ได้อย่างชัดเจน จึงเป็นสิ่งเดียวซึ่งควรภูมิใจเหนือการได้รับสิ่งอื่นใดทั้งหมด

ดังนั้น **ความเป็นคน** น่าจะหมายถึง **ความรักในสังขรณ์ซึ่งมีอยู่ในรากฐานจิตใจตนเองมาแต่กำเนิด ช่วยให้ตนมีการแสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์จากใจจริง ช่วยให้รู้ความจริงได้ว่า สิ่งใดที่เกิดจากใจตนเองถือเป็นของจริงทั้งสิ้น**

ส่วนสิ่งซึ่งมีผู้อื่นกำหนด แม้กำหนดไว้ก่อนเป็นเวลานานเป็นสิบเป็นร้อยปี หากรู้ได้ลึกซึ้งถึงจุดหนึ่งยอมมองเห็นความจริงได้เองว่า หากใช่ของจริงสำหรับตนไม่ แม้แต่ประเพณีนิยม หากมองเห็นความจริงได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่ง ย่อมรู้ได้ว่าหากใช่ของจริงไม่ หากของจริงอยู่ในใจตนเองเป็นสิ่งบริสุทธิ์ สุด ๆ แล้ว ไม่ว่าจะถูกใครมองในแง่ร้ายแค่ไหน ในที่สุดย่อมพิสูจน์ความจริงได้ทุกเรื่อง

ความเข้มแข็งที่ซื่อสัตย์ต่อความจริงซึ่งอยู่ในใจตนเองเท่านั้น ที่ควรรักษาไว้สุดชีวิต ยิ่งเติบโตขึ้น ควรเห็นสังขรณ์ดังกล่าวแล้ว ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ซึ่งผู้ที่สร้างสมสมบัติดังกล่าวแล้วไว้ในรากฐานจิตใจตนเองลึกซึ้งยิ่งขึ้น ย่อมมีการแสดงออกต่อเพื่อนมนุษย์ทุกคนจากใจจริง และให้ความรักอันเป็นธรรมชาติจากใจตนเองกับคนรุ่นหลังร่วมกับคนระดับล่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

บุคคลผู้มีคุณสมบัติเช่นนี้อยู่ในใจ ย่อมแสดงออกต่อสาธารณชน
ยิ่งเป็นชนรุ่นหลังและคนระดับล่างทำให้อีกด้านหนึ่งรู้สึกว่ามี
อ่อนนุ่มถ่อมตน รวมทั้งมีวาจาสุภาพอ่อนหวานอย่างปราศจากกรอบ
กำหนดตัวเอง แต่หาใช่ว่าเป็นมายาภาพหากเกิดจากความจริงใจ ซึ่งมี
ผลทำให้ตนปฏิบัติอย่างมีความสุข จึงปฏิบัติได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

ช่วงที่ฉันตอบผู้สัมภาษณ์ทางโทรทัศน์ว่า ฉันเป็นคน ทำให้มี
บางคนผู้ซึ่งยังรู้ได้ไม่ถึง กล่าวหาว่า พุดยวน หลังจากรับฟังคำบอกกล่าว
แล้ว ตนจึงปรารภว่า ผมไม่ได้พุดยวน แต่พุดไทย เพราะพุดจากใจซึ่ง
เป็นไทแก่ตนเองจริง ๆ

จึงน่าจะถือว่า ความเป็นคน คือคุณค่าชีวิตซึ่งสำคัญที่สุด อันควร
รักษาไว้อย่างสุดชีวิต

ตั้งความต่อนหนึ่งซึ่งหลักธรรมได้ชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า

จงสละทรัพย์สินเพื่อรักษาอวัยวะ

จงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต

จงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรมะ

ธรรมะจึงหมายถึงความถึงธรรมชาติซึ่งอยู่ในรากฐานจิตใจตนเอง
และมีเหตุผลช่วยให้แต่ละคนสามารถรักษาความเป็นคนไว้ได้จนถึงวาระ
อันเป็นที่สุดจุดจบของชีวิตตัวเอง

รักการทำงานระดับพื้นดิน

คือบ่อเกิดของวัฒนธรรมท้องถิ่น

เกษตรกรรม	นำไทย	ให้รักถิ่น
รักพื้นดิน	ถิ่นกำเนิด	เทอดศักดิ์ศรี
รักนิยาม	ความเป็นคน	สันถุดี
แมนซีวี	ต้องมลาย	ตายกลางดิน
รักท้องถิ่น	ด้วยวิญญาน	สานถึงกัน
ไม่แปรผัน	ไปถิ่นสวย	รวยทรัพย์สิน
แมนยากจน	ก็จะทน	จนซีวิน
ถึงยอมสิ้น	ไม่เรียกรอ	ขอกู้ใคร

เกิดชาตินี้	มีใจว่าง	ไม่ห่างตน
ให้เป็นผล	ทิ้งแผ่นดิน	ไปถิ่นไหน
อยู่ถิ่นเกิด	ประเสริฐยิ่ง	เหนือสิ่งใด
ไม่ทิ้งไป	ด้วยใจรัก	ภักดีแผ่นดิน
ไม่พูดมาก	ไม่ปากไว	แต่ใจซื่อ
ด้วยใจถื่อ	ความจริง	ยิ่งกว่าสิน
ใครมาซื้อ	ดวงวิญญาณ	พาจากดิน
ยอมไม่ได้	ให้ใจสิ้น	ความเป็นคน
ใครจะว่า	เป็นคนบ้า	ก็ยอมบ้า
ไม่คิดพา	กายใจ	ให้สับสน
ด้วยรักศักดิ์	รักสัตย์	ยิ่งตัวตน
ไม่ยอมพัน	หน้าที่	คนมีใจ

บทสรุป

บุคคลรวมทั้งกลุ่มบุคคล ซึ่งมีรากฐานจิตใจยึดติดอยู่กับสิ่งที่อยู่ภายนอกตนเอง จึงไม่อาจทำงานรับผิดชอบในกิจกรรมการจัดการบุคคลให้ประสบผลสำเร็จได้อย่างแท้จริง หากผลจากการปฏิบัติกลับสร้างแรงกดดันให้คนระดับล่างเกิดแรงกดดันขึ้นในจิตใจ อีกทั้งทำให้เกิดความร้าวฉานระหว่างกันและกันเพิ่มขึ้น

ดังนั้น ภายในภาพรวมของวิถีชีวิตที่มีการเจริญเติบโตยิ่งขึ้น ควรจะมีรากฐานจิตใจเปิดกว้างมากขึ้น ทำให้มีการวางตัวและมุ่งมั่นทำงานลงสู่ด้านล่างอย่างมีความสุข สัมกับคำกล่าวที่มีอยู่ในอดีตว่า เมื่อแต่ละคนมีความสุข ย่อมมีผลทำให้สังคมมีความสุขเป็นหนึ่งเดียวกันด้วย

นอกจากนั้น เมื่อเกิดศุนย์รวมใจทำให้ทุกคนมีความสุข งานย่อมเจริญก้าวหน้าอย่างมีเหตุมีผลบนพื้นฐานธรรมชาติ อีกทั้งมีผลช่วยลดการลงทุนในด้านการเงินได้อย่างสอดคล้องกันด้วย

สิ่งที่นำมาเขียนลงในบทความเรื่องนี้ทั้งหมด หากใช้ความฝันที่เกิดขึ้นจากการวาดภาพอย่างขาดพื้นฐานไม่ หากเป็นความคิดซึ่งผู้เขียน

ได้รับการปฏิบัติมาแล้ว ภายในช่วงชีวิตที่ผ่านมา จึงนำมาเขียนจากความจริงซึ่งอยู่ในใจตนเองทั้งสิ้น

อนึ่ง การเขียนหาใช่มุ่งเน้นไปให้ผู้อ่านศึกษาเท่านั้น แต่สิ่งสำคัญที่สุดได้แก่การค้นหาความจริงจากใจออกมาเขียน ซึ่งแน่นอนที่สุดย่อมช่วยให้สิ่งที่มีอยู่ในรากฐานจิตใจตนเองแล้วบังเกิดความมั่นคงยิ่งขึ้น

